

שבת טיש

מתוך סדרת ספרי "שבת טיש"

ספורים ואגדות פנינים ופרפראות מדות והליכות

פנינים

ויהי מקץ שנתים ימים (מא, א) - האור החיים הקדוש מבאר, מדוע נאמר ויהי לשון צער? מפני שמאז הסתובבו המארעות שהביאו לגלות מצרים. ורקז לך בתבות מקץ שנתים. מקץ - ראשי תבות מקץ ק"צ שנה, שהקב"ה החסיר ק"ץ שנה מגזרת הגלות, שהיתה צריכה להיות שנתים - אותיות ת' שנים, ארבע מאות שנים. (מגדנות)

ואירפותר אותם לפרעה (מא, ח) - אמרו חז"ל שהחרטמים נסו לפתור את חלומם ואמרו לו: שבע גנות אתה מוליד ואתה קוברן, אך לא נכנסו הדברים בלבו של פרעה. ורקז לזה, פי התבות אירפותר אותם לפרעה בגימטריה ואמרו ז' גנות אתה מוליד וקוברן. (מגדנות)

שבע פרות הטבת שבע שנים הנה (מא, כו) - אל תקרי שבע אלא שבע, שבע הפרות מרמזות על השבע הגדול שיהיה שבע שנים. (מגדנות)

פרעה איש נבון וחקם (מא, לג) - סופי תבות מנשה, שעתיד לצאת מיוסף והיה חכם ונבון. (רבנו אלעזר מגרמיזא)

ויקראו לפניו אברה (מא, מג) - מפרש רש"י אב בחכמה ורד בשנים, וקמז בתבות ויקראו לפניו אברה שהן בגימטריה: דהוא אב בחכמה ורד בשנים. (מגדנות)

ויתרלו את אסנת (מא, מה) - מי היתה אסנת? מובא בפרקי דרבי אליעזר, שהיתה בתה של דינה בת יעקב, ונולדה משכם בן חמור. ורקז לזה, פי התבות את אסנת, בגימטריה בת דינה דהיא אחותו. (מגדנות)

הנה שמעתי כי ישישבר במצרים רדוישמה (מב, א) - גזרת גלות מצרים היתה ארבע מאות שנה, ובפעל נחסרו מאתם ק"ץ שנה ועבדו רק 210 שנה במנין רד"ו. וזה קמז בפסוק זה: "שמעתי כי ישישבר במצרים", יש לשבר את המלה מצרים שהיא בגימטריה 380 וחצי ממנה הוא 190, ואם תחסירו 190 שנה מ-400 שנות הגלות, אז "רדוי" שמה, תהיו שמה רק רד"ו שנה. (החת"ם סופר)

ספורים בפרשה

יששה פרעה ויפקד פקידים עליהרץ (מא, לד) בשנת בצרת אחת, השתרר רעב גדול ועוללים שאלו לחם. התעוררו פמה עסקנים והקימו ועדות עזרה, במטרה לגייס תרומות וליבא פמיות מזון גדולות לחלוקה לכל דכפין. ככל שעברו הימים התברר, פי מכל הפעילות הנרחבת לא יצא דבר, וככל שהתרבו הועדות גבר הרעב בקרב העניים. אמר על כך רבי יוסף דב מבריסק: "עכשו הבנתי מהיך היתה הודאות ליוסף פי וקמו שני רעב". הרי לכאורה יתכן שבינתים תתבטל הגזרה, כמו שאמנם ארע ובמקום שבע שנים היה הרעב רק שנתים? אלא יוסף פקח היה, פדי שלא ימצא בדאי, יעץ לפרעה למנות פקידים על הרץ. הללו יקימו ועדות ויאספו את התבואה פדי לחלק למצרכים, ובסופו של דבר, ישתרר עקב הועדות הללו רעב פבד בארץ..."

על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנהנו מובאים (מג, יח) רגילים היו על לשונו של הגאון מוילנא דברי הנמרא, פי אין דבר שאינו רמז בתורה והיה מפליא פלאות למצא רמזים בתורה לכל דברי חז"ל. פעם שאלוהו, היכן מצאנו רמז בתורה לדברי הנמרא שבשעה שמכניסים אדם לדיון לאחר פטירתו, שואלים אותו "נשאת ונתת באמונה? והגר"א השיב על אתר: "בפרשת מקץ נאמר 'על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנהנו מובאים', הרי לנו שתחלת דיןם של בני האדם אליו הם מובאים, הוא על דבר הכסף, אם נשא ונתן באמונה. דורשי רשומות אמרו, ששלב מן השאלות הראשונות שהאדם נשאל לאחר פטירתו מרמזות בתבת "מקץ", לאחר קצו של האדם: משא ומתן, קביעת עתים, צפייה לישועה. בענין זה אמר פעם אחד מחכמי ירושלים שהיה מטפל בבנים וכיסו ריק: כשעולה האדם לאחר פטירתו לעולם העליון, שואלו המלאך המקנה את שתי השאלות הראשונות, "נשאת ונתת באמונה?" "קבעת עתים לתורה?" ואז שואלו האדם למלאך: "עסקת בפריה ורביה?" - "האם ידעת אתה המלאך את תלואתיו של האדם בגדול צאצאיו ובני ביתו, את הדאגות והמחסור שלו בימי חייו, וכיצד תוכל לבוא אליו בתביעה?!"

הבקר אור והאנשים שלחו (מד, א) בתקופת ההשכלה, נתפסו בחורים רבים ברשתה והנגע פשה למרבה הצער גם בישיבות מפרסמות. פעם נודע להנהלת ישיבת וולוז'ין, פי מספר בחורים קראו בירחון הספרותי המשפילי "הבקר אור", ובאין בררה סלקו הבחורים מן הישיבה. אמר עליהם אחד מחריפי הישיבה: "הלוא זה פסוק מפרש, הם עינו בהבקר אור, וקימו בהם את המשך הפסוק והאנשים שלחו..." בנו של הנצי"ב מוולוז'ין ספר גם, פי היתה תקופה שפמה מתלמידי הישיבה החלו לפרסם עתון פנימי בישיבה בשם "הבקר אור", ובו ארועים וחדשות מהיו הישיבה. הדבר לא מצא חן בעיני הנצי"ב, פי דעתו היתה שעל התלמידים להקדיש את כל זמנם בתורה, ושגור היה בפיו: "שנות הלמוד בישיבה הן בבחינת תרומה שאסורה בהנאה". הוא מהר לזמן את יוזמי העתון ואמר להם: "אם תקימו את 'הבקר אור' אקיים אני את המשך הפסוק והאנשים שלחו..." והיזמה התבטלה מייד.

היה היה

תשמע הלום לפתר אתו

בירושלים של מעלה שלפני מלחמת העולם הראשונה, התגורר סופר סת"ם מפרסם בשם הפי נתנאל, שפנה רבי נתנאל סופר. יליד ירושלים היה, ואביו רבי שמואל ליפשיץ עלה לארץ ישראל מוילנא, אך על שם עסקו בהכנת תפלין מהדרות נקרא בשם המשפחה 'תפלינסקי' ומחלציו יצאה משפחה מפרסמת וענפה. לתפלין של רבי נתנאל סופר יצאו מוניטין ורבים מגדולי הדור רכשו אצלו תפלין. החפץ חיים אמר עליו, שהוא כון לפי כל הדעות המובאות בספרי הפוסקים, ולא היתה חמרה או הדור אחד שלא מצאו את בטיים בתפלין. את התפלין היה מכין רבי נתנאל מהחל ועד כלה, הכל נעשה על ידו, כי לא סמך על אחרים ורצה להכין את הכל לשם קדשת תפלין. הבתים היו מעשה ידיו והוא אבי השיטה ליצור תפלין של בהמה גסה מעור צואר השור, שאינן נשחקות עם השנים. הוא גם עבד את הקלף והבינו לכתיבה, ואף את הדיו הכין כמו ידיו. מעולם לא גלה רבי נתנאל את סודו המקצועי, אולם הפרשיות שכתב מבהירות בקתבן עד היום וערפן לא יסלא בפז.

בדורו של רבי נתנאל, חי באמריקה איש צדיק ושמו רבי יעקב יוסף הרמן, שהיה חביבם של גדולי הדור והיו שפגשוהו ה"חפץ חיים" של אמריקה. הלה היה מחבב מצות מאין כמוהו והזיל זהב מפיסו כדי להדר בכל ענין שבקדשה. כשהגיע לאזניו שמע התפלין של רבי נתנאל סופר, השתוקק לרכוש תפלין מהדרות פאלו ולשם כך שגר מכתב לירושלים למעונו של רבי נתנאל ובו בקש להזמין זוג תפלין לאמריקה. אל המכתב צרף רבי יעקב יוסף סכום של עשרים וחמשה דולר, שהיה באותו זמן סכום נכבד, והמתין זמן רב למקבלת התפלין. אולם תזכורתו נכזבה. עברה שנה וחלפו שנתיים, ולתפלין לא היה זכר, עד שהשתבח הדבר מלבו של רבי יעקב יוסף.

ביתו של רבי יעקב יוסף היה פתוח לכל עובר ארח וכל נצרך מצא אצלו קורת גג וסעדה מזינה. רבים מגדולי הדור שנסעו לאמריקה לבסוס ושיבתם וקהלתם, התאכסנו בביתו שהיה בית ועד לחכמים. לעת זקנותו, עלה רבי יעקב יוסף לארץ ישראל והשתפע בירושלים, וגם בה המשיך במעשיו הטובים ובמצות הכנסת אורחים. בין האורחים הקבועים בביתו, היה ישיש אחד שהתגורר בגפו בקרבתו. לישיש זה היו מספר ילדים שפבר הקימו את ביתם, אולם הוא הדיר את רגליו מביתם מפני שלא שמרו פראוי על פשוות המאכלים, ותחת זאת היה סועד בקביעות בבית משפחת הרמן.

יום אחד פנה הישיש לרבי יעקב יוסף ואמר: "חש אני כי קצי הולך וקרב. מבקש אני להעניק לך את התפלין שלי, בהן התפללתי שנים רבות, וחושש אני שמא לא יתנהגו בני פראוי עם תפלין קדושות אלו". האזין רבי יעקב יוסף לדברי הישיש, טפח לו על פתפו ואמר: "מה לך לחשב מהשבות נוגות? עוד תזכה לשנים ארוכות ובריאות", אך הלה עמד על שלו ומסר למיטיבו את התפלין שלו, כשהוא מניח בינתים זוג אחר שהיה עמו. לא עברו ימים ארבים, והישיש עבר לעולם שכלו טוב.

זמן קצר לאחר מכן, נשמעו דפיקות בדלתו של רבי יעקב יוסף הרמן. בפתח עמד אדם שבקש לבקר אם הוא ר' יעקב יוסף מיניירק וכשנענה בחיוב, אמר: "שמי שמואל תפלינסקי, ואני בנו של רבי נתנאל הסופר. למיטב ידיעתי, הזמנת לפני שנים רבות זוג תפלין מאבי זכרוננו לברכה ואף צרפת להזמנת עשרים וחמשה דולרים, אך את התפלין מעולם לא קבלתי". האורח השתק והמתין לאשורו של רבי יעקב יוסף, וכשהניד בעל הבית בראשו, המשיך רבי שמואל ואמר: "לאחרונה הלמתי הלום שמטריד את מנוחתי. בחלומי צוה עלי אבי לעבר על מסמכיו ולשלם לכל אדם את חובו. פשפשתי בכתיבו ובפנקסיו ומצאתי שם את מכתבה בו הזמנת את התפלין בצרוף מחירם הפולא. באותה תקופה שהזמנת את התפלין חלה אבי, והוא לא הספיק לסיים את פתיבת התפלין שלך לפני פטירתו. התבררתי במשפחה גדולה ואין באפשרותי עתה לשלם את חובו של אבי", סים האורח כשדמעות בעיניו. רבי יעקב יוסף מהר להרגיעו והבטיחו נאמנה פי מזמן כבר סלח לאביו הסופר ואין לו לךאג יותר בענין החוב. שלוח ירדה על רבי שמואל והוא הודה לרבי יעקב יוסף מקרב לב ואמר: "ודאי יהיה הדבר לנחת רוח לאבי מורי, והוא ינוח בשלום על משכבו".

ספור החלום והגעונו של רבי שמואל תפלינסקי לביתו של רבי יעקב יוסף, ארע סמוך לסיים מלחמת העולם השנייה, ובאותם ימים הגיע אל בית משפחת הרמן בחור יתום שנצל בגס מהשוואה, ושמו ברוך רוזנר. הלה היה חסר כל ורבי יעקב יוסף שבקש להעניק לו תפלין, נזכר בתפלין שהוריש לו הישיש שנפטר לאחורונה. נטל רבי יעקב יוסף את התפלין ומסרם לסופר סת"ם כדי שהלה יבדק אותן אם פשוות הן, אלא שזמן קצר לאחר מכן הגיע הסופר במוצא לביתו של רבי יעקב יוסף ובהתרגשות גדולה קרא: "רבי יעקב יוסף! מהיכן השגת את התפלין הללו? הלה הביט בו בתדהמה וספר לו על הישיש שהתארך בביתו, אך הסופר המשיך בקול רועד: "אתה יודע מי כתב את הפרשיות והכין את הבתים והרצועות של תפלין אלו? אלו התפלין של רבי נתנאל סופר! רק זוגות בודדים נותרו ביום בעולם ושונים רב ועצום. הכתב מבהיק פאלו זה עתה נכתב והוד של קדשה אופף את התפלין".

הסופר מסר את התפלין לרבי יעקב יוסף בחרדת קדש, והלה קרא בשמחה: "ברוך ה', בסופו של דבר שלם הסופר את חובו..."

מאורות

הרב הקדוש רבי **צבי הירש מפינסק** זצ"ל
ליום ההולולא ז' בטבת תק"מ

בנו יחידו של הבעל-ש-טוב הקדוש. צדיק נסתר, אשר הציג את דרכיו בענין ההנהגה כאחד ממשוטי העם. קבל תורה מפי אביו ומדודו רבי גרשון מקיטוב. לא אבה להתעטר בכתר ההנהגה של חסידיו אביו והמגיד מפורסם התמנה כממלא מקומו של הבעל-ש-טוב. ועל זה אמר בעל התולדות, כי השכינה הקדושה עברה עם תרמילה מפינסק למורטש. יש אומרים שתחלה התמנה רבי צבי לממלא מקום אביו, ולאחר שנה העביר את ההנהגה אל המגיד ואמר שפך צוה לו אביו באותו יום. לפני הסתלקות הבעל-ש-טוב עמד ובה ליד מטו, והוא אמר כי ישלח נשמה קדושה ואינו זקוק להאמה. עוד בימי אביו, התמסר לפדיון שבויים והלך בשליחות אביו אל הפריצים כדי לפעל אצלם להוציא לחרות את החוקרים היהודים שנאסרו על ידם, מפני שלא היה בידם לשלם את דמי החכירה. גדולי הצדיקים הפליגו בשבחו ואמרו, שאלו היה ממשיד את הנהגת אביו לא היו מתרבות מחלוקות בין חצרות הצדיקים. ה"צמח צדק" מליובאוויטש אמר עליו, שכה בכח ראיה רוחני למרחוק. התגורר בפינסק סמוך לחותנו רבי שמואל חסיד, ושם מנוחתו כבוד. חי כל ימיו בעניות גדולה, ואת כל כספו היה מחלק לעניים. זכה לבנים צדיקים, רבי דב גר מאלינוב, רבי אהרן מטיטוב, ורבי ישראל שותק. חתניו היו רבי יעקב מקרלין שעלה פסוק ימיו לטבריה וכנהו ר' קרש בעל-ש-טום, ורבי משה זאב מחמלניק, ומצאצאיהם יצאה משפחה ענפה.

יוסיף דעת

בפרשת מקץ מסופר על פרעה וחלומותיו, והפתרון הנפלא של יוסף, רבנו בחיי בפרשתנו כותב, שיטב הנפלאה סוגי חלומות. הראשון נובע ממאכלים שהאדם אוכל, וכאשר ישן עולה עשן למוח וממנו נעשים החלומות, אך אין בהם ממש. יש חלומות שנובעים ממה שהאדם חושב ביום, וגם זה דברים בטלים ואין בהם ממש. אולם הלום שבא שלא ממאכלים ולא מחשבות האדם, אלא על ידי חיזוק כוחות הנפש, הוא חלום אמיתי, ועל זה נאמר בויזה שהוא חלק מסוים של גבוהה. בחלומות יכול האדם לראות מקומות שלא ראה ובני אדם שאינו יכול, ובזמן קצר מאוד יכול לראות דברים רבים וארוכים. לעתים רואה האדם בחלום את הגנור עליו, כדי לעורר בתשובה ולקרוע את גדר דינו. בראשית חכמה מובא, שהאדם שרגיל לדבר אמת בלבד, גם החלומות שהוא חולם הם חלומות נכונים ואמיתיים, ואדם כזה יכול לראות בלילה עתידות כמו המלאכים.

היו גדולי ישראל שקיבלו רמזים בחלומם על מאורעות שונים, כגון פטירת צדיקים בדרום או דברים שעתידים להתרחש עמם. היו גם גדולים שפסקו דין על פי חלומותיהם, כגון התרת עגונה שנאמר להם בחלום היכן נמצא ההרוג ואומנם נמצא שם. על כמה ראשונים מובא שלאחר שפסקו דין כלשהו, נאמר להם בחלום שטעו בדין וחזרו בהם משום כך. ה"אור זרוע" התפתק כיצד לכתוב את השם עקיבא גנט, ונאמר לו בחלום הפסוק "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה", וסופי התיבות עקיבא בה"א וכך פסק. על האור החיים הקדוש מסופר, שאסר שיהא ארבה באכילה וחכם אחד התירו, אך הראוהו בחלום שהוא אכל שקצים ורמשים וחזר בו. יש שפסקו, שאם בא המת בחלום יש להתחשב בו, כגון מת שבא ממש. פעמים רבות ניתן למצוא בספרים פירושים, שנאמרו למחבריהם בחלום ולעתים אף מזכירים זאת וכותבים: "דבר זה ראיתי בחלומי".

ויהי מקץ שנתים ימים

תלמיד חכם מפלג היה רבי יוסף מבישינקוביץ וכל ימיו ישב באהלה של תורה כשחזונו הנגיד דואג לכל מחסורו, ולאחר שהתאלמן, החל להתפרנס מלמוד עם נערים. כשנכנס פעם אל רבו האדמו"ר הזקן בעל התניא, הורה לו הרבי להנשא שוב וברכו בבו זכר ובאריכות ימים. לבסוף הוסיף הרבי משפט תמוה: "לטובת נשמתך, טוב יותר להיות בעל עגלה מלהיות רב". יצא רבי יוסף כשהוא תמה, ועם שובו לביתו הצע לו שדוה עם אלמנה ממשפחה חשובה אותה נשא לאשה. הוא המשיך לשקד בתורה והתפרנס מחנות שאשתו נהלה. בן יחיד נולד להם ולא היה גבול לאשרם.

כ"ד בטבת תקע"ג הסתלק אדמו"ר הזקן בעת מנסתו מהכבוש הצרפתי בראשות נפוליון, ונטמן בעיר הדיטש. בשנת תקע"ד, שנה לאחר הסתלקות הרב, הגיעה משלחת אל ביתו של רבי יוסף ובראש פתב רבנות לקהלת לפולין. רבי יוסף שמע את דבריהם ומלותיו של הרבי הדהדו באזניו: "לטובת נשמתך, טוב יותר להיות בעל עגלה מלהיות רב". בו במקום גמלה ההחלטה בלבו והוא הודיע לחברי המשלחת כי הוא נאלץ להשיב את פניהם ריקם. קשה היה עליו הדבר. הריהו בבו שבעים, איש נשוא פנים ונערץ על בני עירו, הכיצד יהפך לעגלון והרי ישים עצמו ללעג וקלס? אך הוא התחזק באמונת חכמים וירד אל פני השוק כדי ללמד את מלאכת העגלונות. כששמעו בעלי העגלה את מבקשו, חשבו כי אגניהם מתעתעות בהם, אולם רבי יוסף התעקש על שלו ואחד מהם התנדב ללמוד פרק בהלכות עגלה וסוסים. העיר היתה כמרוקחה, אולם רבי יוסף לא התפעל מאומה, ואף רעיתו הצדקת היתה עזר בגגוד ומקרה את תכשיטיה כדי לרכוש בתמורתם סוס ועגלה. עד מהרה למד את המלאכה והחל במלאכתו, כשהוא מנצל כל רגע פנוי ללמוד תורה.

ויהי מקץ שנתים ימים, ובאחד הימים של שנת תקע"ו נסע רבי יוסף בעגלתו ובדרך עצר במלון דרכים ללינת לילה. אל המקום הגיעה משלחת חשובה בראשות גרף נכבד, ואליו נלוו גם יועצו האישי שהיה יהודי מתבולל בשם סלומון, ואף הוא לך בלילה ההוא במלון. באישון לילה שמע סלומון קול בבו בוקע מהחדר הסמוך והחל לבדק מי זקוק לעזרה בשעה בה מאחרת. מבעד לסדק הצר שבדלת נלה את רבי יוסף וישב על הארץ וקורא תקון חצות לאור נר. קול בכייתו הרטיט נימים חבויים בלבו וזכרונות ילדות מעברו המאשר צפו לנגד עיניו. הנה הוא רואה את עצמו בשמו היהודי שלמה ליב, ביצד הרוי משקיעים בו את כל אהבתם וחונכם הטהור, חוזה הוא בשנות ילדותו בתלמוד תורה ובישיבה ובחניו המאשרים שזרמו על מי מנוחות, אלא שהוא נסחף אחר מארעות הזמן, נטש את רעייתו ובניו, הפך ליועצו ואיש סודו של הגרף, השכיח מלבו את כל עברו ואף נשא אשה נכריה, רחמנא לצלן. סלומון שב לחדרו, אך לא הצליח להרדם. כל מה שנסה להשכיח מלבו כל השנים, שב וצף אל מול עיניו ורגשות חרטה מלאו את לבו. הבקר אור, וקולו הענג של רבי יוסף כשהוא משתפך בתפלתו, הגיע לאזניו של סלומון. הלה לא ידע את נפשו, נגש אל בעל המלון היהודי ובקש ממנו טלית ותפלין. לאחר התפלה הארפה שהיתה ספוגה בדמעות, בקש מבעל המלון לעבב אצלו את רבי יוסף העגלון, והבטיח לפצותו על ההמתנה.

בערב, הורע מצבו של סלומון וכל הלילה קדח מחם, כשהוא ממלמל משפטים קטועים. בבקר הוטב לו מעט והוא בקש לקרא לעגלון היהודי. כשנכנס רבי יוסף לחדרו, ספר לו סלומון את קורות חייו והודיע לו, כי החליט לחזר בתשובה ולשוב אל משפחתו אותה נטש. רופא שהזעק למלון קבע, כי מצבו חמור ורבי יוסף ישב ליד מטתו כשהוא סועד את החולה ומחזקו. מצבו של סלומון נלה והדרדר והגרף שבינתים המשיך בדרך, שלח אליו את רופאו האישי, אך הלה פבר את ידיו והודיע בצער כי אפסה כל תקנה. "סלומון האמלל", מלמל הגרף כששמע את אבחנתו הקודרת של הרופא, "כמה מספן הוא האישי. זה עתה נודע לי, כי אשתו ובניו טבעו בנהר בעת שיט והוא עצמו שוכב על ערש דיו". הגרף הזהיר את כלם שלא לנלות את אגניו של סלומון על האסון שארע למשפחתו, אולם רבי יוסף חש כי אדרבה, הדבר יכול להועיל לחולה ואף לחזקו. באין רואים, גזן ולחש באזניו של החולה, כי תשובתו התקבלה בשמים ואשתו הנכריה ובנהו טבעו בנהר. לא ארכו הרגעים והחולה האנוש פקח את עיניו. לנגד עיניו המשתאות של הרופא, הלך החולה והחלים במהירות והוא נסע לויטסק לדרש ברופאים כדי להתחזק, ורבי יוסף שב לביתו.

עברה תקופה קצרה, ורבי יוסף נסע אל העיר ליובאוויטש, כדי לשהות במחצתו של ממלא מקום בעל התניא, הוא בנו האדמו"ר האמצעי. והנה רואה רבי יוסף בעיר דמות מברת. "שלמה ליב! קרא רבי יוסף ולחץ את ידו בהתרגשות. הלה ספר, כי הגרף רצה לשלח אותו לנהל את עסקיו באוקראינה כדי להשיב ממנו את האסון, אולם הוא העדיף לטל חפשה ונסע אל הרבי שהורה לו ליצד לתקן את מעשיו ובהדרגתו הפך לבעל תשובה כשר.

כשנכנס רבי יוסף אל הרבי, אמר לו: "בשביל טובה פרטית הפך אבי איש למדן כמדון לבעל עגלה. בעת אעשה מבעל עגלה משפיע, לטובת הכלל". ויהי מקץ שנתים ימים מאז היה רבי יוסף לעגלון, והוא שב לעירו כדי להשפיע מהודו על החסידים בעירו ולהדריכם בעבודת ה'.

פניני אור החיים

מדברי האור החיים הקדוש על הפרשה

ועתה ירא וגו' - טעם יוסף שנעשה יועץ למלך והוא לא בקש ממנו אלא פתרון החלום, כי בא לתת לו טעם אשר הראהו ה' את אשר הוא עושה כי הוא כדי שיפקד פקודים וגו'. עוד להיות שהראוהו בחלום שכלעו הפרות הדקות לפרות הקראות זה יגיד כי יתפרנסו שני רעב משני שבע, ולזה אמר ירא פתעה וגו'.

איש נבון וחכם - לדעת אפן אוצרות התבואה לכל תרוב וזה מתבוננה. ואומרו וחכם שידוע כלליות החכמות לדעת חכמת השפבת והתנדוסה והמספר, והקודים נבון כי הוא דבר המעכב יותר כדי שתתקום התבואה.

הנמצא זהו וגו' - טעם שלא אמר הנמצא איש אשר וגו' פנה, כי אז היה נשמע כי נמצא איש אשר בו רוח אלקים אלא שאינו דומה, ולא כן תבון לומר, אלא שלא נמצא מין זה שיש בו רוח וגו' לא ממנו ולא מקצתו.

אין נבון וגו' - פרוש, אין נבון וחכם שיהיה ראוי לעשות דבר זה כמוהו, שאמה יש בך רוח אלקים, כמו שאמר למעלה שהיא יותר מנבון וחכם.

וליוסף ילד וגו' - קשר התבוא עם שלמעלה ממנו. לומר השנות הטוב של יוסף פשעו שני שבע, כי מלכד כי צבר בר הרהב והצליח, גם כן נזכר לטובה בבנים, וקריאת שם בניו כי הוא שבע רצון כי ששהו ה' כל עמלו והפריהו ה', ופריה זו פוללת בניו ועשר וקבדו.

דברי הימים

חודש טבת הוא החודש הרביעי לחודשי השנה במדינת העולם והעשירי ליציאת מצרים. בחודש זה פסק המבול לרדת.

החודש מוזכר בתנ"ך פעם אחת בלבד, במגילת אסתר. כמו כל החודשים, הובא השם טבת מבבל. באשורית נקרא החודש בשם "טבתו", מלשון טביעה ושקיעה בבון, כי בחודש זה מתרבים הגשמים והדרכים הופכות בוציות.

במדרש מובא, כי טבת הוא מלשון טובה, שהרי בחודש זה היתה טובה לישראל בלקיחת אסתר לבית אחשוורוש וממנה צמחה ישועה לישראל. וכן נעשתה טובה לישראל בחודש טבת, כאשר נהרגו מסבירים את שם החודש, מלשון הטבה ושיפור, שהרי ראש חודש טבת חל בחנוכה והוא מקבל את הארת הנרות על כל ימי החודש.

חודש טבת לעולם חסר בן עשרים ותשעה ימים (כ"ט) בלבד. דורשי רשומות אמרו, שכ"ט ראשי תיבות כל טוב.

מזל חודש טבת הוא מזל גדי, מפני שבו יוצאים הגדיים למרעה בשדות אחרי שירדו גשמי ברכה והעשבים הרכים מתחילים לכסות את פני הקרקע. במדרש רבה מובא, כי מזל החודש מרמז ליעקב אבינו שעליו נאמר: "את עורות גדיי העזים".

כן מובא, שבשעה שהפיל המן הרשע גורל מתי לקיים את גזרתו להרוג חלילה ולהשמיד את כל היהודים, ונפל על חודש שכלו אמר לו המלאך הממונה על החודש, אל תבצע בישראל כי לרועץ יהיה לך הדבר, שהרי תמר נגאלה על ידי גדי וממנה יצאו המלכים ויציא המלך המשיח שיבוא במהרה.

מושב

מטעים

ויהי מקץ שנתים ימים (מא, א)

תבת ויהי מטעמת בטעם זקף גדול, כדי לרמוז לאדם שאין לו לבטח באדם, כי אם לזקף עצמו במלך הגדול, הקב"ה. (בב דוד)

וידבר שר המשקים (מא, ט)

במסורה נאמר: "ויספר שר המשקים, חד מן ט"ו זוגין מתחלפים בטעם. וסמן, בבית האסורים נשבר ויצאתו נזקד". פתרון דברים סתומים אלו קף הוא: בפרשה הקודמת נאמר ויספר שר המשקים, וכאן נאמר וידבר שר המשקים. והסמן לשני הטעמים הוא, שפאשר היה שר המשקים בבית האסורים הוא מטעים בטעם נשבר - תביר, וקאן שפבר יצא מבית האסורים הוא מטעים בזקף. (אמרי בינה)

בלערי (מא, טו)

תבה זו מטעמת בטעם אנתהתא המחלק את הפסוק לשנים, כי יוסף ענה פאן שני חלקים על שני דבריו של פרעה. על מה שאמר פרעה חלום חלמתי ופתר אין אתו, אמר יוסף בלערי, כי אני כן יכול לפתר חלומי. ועל מה שאמר פרעה ואני שמעתי עליך לאלמר תשמע חלום לפתור אתו, אמר יוסף אלוקים יענה את-שלום פרעה. (מנורת בצלאל)

מדגש

בסוף פרשת מקץ נכתב: "קמ"ו פסוקים, ויחזיקוהו, אמציה, ויהיה עבד - סמן. תבות אלפים כ"ה". הבני יששכר תמה מדוע רק בפרשה זו מובא סמן למספר התבות, ומביא בשם מהתנה רבי צבי הידש מזידיטשוב, כי פרשת מקץ לעולם חלה בהנקה, ומדליקים שמונה ימים נרות, והרי 8 פסול נר (250) בגימטריה אלפים, והאותיות כ"ה כי מתחילים להדליק ג"ה בכסלו, ויש שמוביאים השבון זה בשם הג' א מוילנא. אהרם כתבו, כי מספר התבות נכתב שלא יטעו לומר שאברך הוא שתי מלים, אברך. אולם יש עוד כמה פרשות שאזכר בהן מספר התבות, ואף המספר אלפים כ"ה תמות. כי לפננו יש אלפים כ"ג תבות בלבד בפרשה (ויש אומרים כ"ב). יש שמצאו גם רמז בפסוק "ויחזיקוהו אמציה, ויהיה עבד", על החשמונאים, שהיו חזקים ואמיצים והיו עבדי ה'.

ממלכה

ביש מזל אחד מתושבי סלונים, נסע לאמריקה בתקנה להתעשר. גם שם התלנה אליו מזל היריד ולאחר תקופה חזר לביתו בחסר כל באשר זקנו מזלח. בקש האיש להתמנות למלמד תינוקות כדי להתפרנס, אולם רב העיר רבי איזיל חריו, יעץ לו שלא לעשות כן ואמר לו: "מי ירצה להפקיד את בניו בידי מלמד הפסוק? שהרי אצל יוסף נאמר 'ויבר יוסף את-אחיו והם לא הפרוהו, ונאמר בכתובות "מלמד" שיצא מאצלם בלא התימת זקן וזא בהתימת זקן. והרי אצלך הדברים הפוכים, יצאת בהתימת זקן והזרת בלי זקן, אם קף תהיה מלמד הפסוק..."

רבי עקיבא איגור, שבת פעם בעיר ניקלשבורג. רב העיר, רבי מרדכי בנט, כבד את האורח והגדול לדרש בשבת בבית הכנסת, ורבי עקיבא נשא דרשה נפלאה כשהוא מפלפל בהלכה ומעלה מרגליות בידו. לפתע, הפסיקו רבי מרדכי והפריד את פלפולו בחבילות של קשיות. עזר רבי עקיבא את דרשתו, הרהר קמעה ויורד מן הבימה. הצטער רבי מרדכי בנט על שגם עגמת נפש לרבי עקיבא איגור ואחר הצהרנים הלך אל אכסניתו של האורח כדי לפיסו. כשהגיע, הראה לו רבי עקיבא פי קשיותיו איגור נבונות ופלפולו עומד בצוק איתן. תמה רבי מרדכי: "אם ככה, מדוע לא השבת לי על קשיותי בבית הכנסת ומדוע הפסקת את הדרשה?" הסביר לו רבי עקיבא: "הרי כבודו הוא מרא דאתרא וחיבי אני לכבודו. אני איני אלא אורח פאן בעיר, ונזח לי להיות מנצח מאשר מנצח, אך אתה שהקד רב העיר, רציתי להגדיל את כבודך בין אנשי העיר". כששמע זאת רבי מרדכי, מהר לכנס את כל התושבים וספר להם פי טעה בקשיותיו ודבריו של רבי עקיבא נכונים. לבני העיר היה זה מוסר השפיל גדול כיצד צריך לנהוג בכבוד עם הזולת.

מרת שרה שניר, מחוללת תנועת "בית יעקב" המפורסמת, הצטיינה גם במדת היצדקה והעזרה לזולת, אך את כל פעולותיה היתה עושה בצניעה ובסתור לכל ירגיש הנצרך ויעלב. פעם נודע לה על אדם אחד ששרוי בדחק גדול, החג מתקרב והלה מתהלך נבוך ואובד עצות. לא ידעה היצדקנית מנוח לנפשה, וצערו של אותו אדם נגע ללבה. נטלה חמשים זהובים והחלה לטפס עצות כיצד להעניקם לאותו אדם, בלי שיחגישי בקו, שהרי אדם אמיד היה ויורד מנכסיו. לבסוף נתנה את הסכום לאחד ממכיריו של אותו אדם, שהיה מתפלל יחד עמו בבית כנסת אחד, ובקשה ממנו להכניס את הכסף בחשאי לתוך כיס מעילו. כך עשה המפר, וכאשר לבש האיש את מעילו ומצא בכיסו את הסכום הגדול, אורו עיניו וברך את השליח הנסתר שגשלח אליו מן השמים לחלצו מהמצוקה הקשה.

רבי צבי יהודה מנודנא, ראה פעם בן ישיבה אחד טועם מעט מן המנה שהנחה לפניו, מעקם את אפו ומסיט את הצלחת לצדדים. "לא טוב הדבר שאתה עושה", פנה אליו רבי צבי יהודה "כך אינו נהגים עם הפזון שנתן לנו הקב"ה". ואז ספר לו רבי צבי יהודה ואמר: "גם אני בצעירותי נהגתי כמותך, אולם בעקבות מארע אחד שארע עמי, שינתי את דרכי ומאז ואילך מעולם לא התלוננתי על מזוני, ומעשה שהיה כך היה. בימי גלומי, למדתי בישיבת טלו. כמנהג הימים ההם, לא היה מטבח בישיבה והיינו אוכלים ימים אצל בתי התושבים בעיר. אני נשלחתי לאכל אצל אלמנה זקנה שהיתה צדקת גדולה, ולמרות ענייה הרב רצתה לזכות במצות החזקת בן תורה. באחד הימים, לאחר זמן הארוחה, שמעתי קול כמי. נבהלתי מאד ופניתי לראות מי הנוכה, ואז גליתי לתדהמתי כי בעלת הבית הזקנה בוכה בזמעות שלישי. בתחלה סרבה לספר לי מדוע היא בוכה, אולם לאחר שהפצתי בה פעמים מספר אמרה לי, 'כיצד לא אבכה? אם לאחר מאמצי המרבים והשתדלותי הגדולה להגיש לך ארוחה הגונה, דחית את הצלחת מעליך?! לבי נשבר בקרבי וגם בעיני נקוו דמעות. מעמק לבי בקשתי את סליחתך והבטחתי לה, כי מעתה ואילך לא אחזר שנית על מעשי". רבי צבי יהודה סים את ספורו ואמר: "מעיד אני על עצמי, כי מאז קימתי את הבטחתי. אשתי היתה תמיד מספרת לחברותיה, כי מעולם לא ארע שלא סימתי את ארוחתי ומעולם לא דחיתי מאומה ממה שהצע לי לאכל".

רבי שמואל סלנט, רבה הנערץ של ירושלים, התגורר כל ימיו בחצר החרבה בירושלים העתיקה, וסמוך לביתו היה תלמוד התורה "עץ חיים" שישד בשנת תר"א ועמד בראשו כל ימיו. בתקופה הראשונה ליסוד הת"ת, נהג רבי שמואל להכנס בכל בקר אליו, לעבר מכתה לכתה ולברך בברכת שלום את המלמדים ואת התלמידים, אותם הכיר עד האחרון שבהם פאלו היו בניו. מטרתו היתה גם לפקח על המלמדים שיעשו את מלאכתם, מלאכת ה', וזאת לבוא מדי יום. יום אחד, ראה רבי שמואל כיצד חלה מגיע בשעה מאחרת, שהיתה כבר שעת צהרים. לא רצה רבי שמואל לבגשו, אך כדי לעזור על התרשלותו קבלו במאור פנים וברכו בקול גם בברכת בקר טוב... הלה הבין היטב את הרמז הדק שבברכת הרב, ומאז הקפיד שלא לאחר כלל.

בעת חתנת אחד מבניו של רבי חיים מבריסק בעיר ורשה, נכנס אחד הגנבים הידועים בעיר, וכמה מסבים הכריזו בקול רם על הגעתו של הגנב הידוע. אמר להם רבי חיים: "מי התיר לכם לבגש אדם מישראל? אם רוצים אתם שלא יגנב, הושיבוהו בשלחן המכבדים, שם מבטח לכם שלא יגנב..."

"ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם" - כשבא קצו של האדם רואה הוא, כי כל שנותיו חלפו עליו כמו חלום וכל ימיו לא עשה ופעל מאומה, כי אם הלך אחר חלומותיו ופתויו של פרעה, הוא היצר הרע (רבי דוד מטולנא)